

Instytut Pamięci Narodowej - Archiwum

<https://archiwum.ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/13661,Zrzeszenie-Wolnosc-i-Niezawislosc-w-sluzbie-Niepodleglej.html>
10.03.2026, 08:07

Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” w służbie Niepodległej

Autor wystawy: Teodor Gąsiorowski

Współpraca: Wojciech Frazik

Konsultacja naukowa: Kazimierz Krajewski

Projekt graficzny: Marta Drabik

Organizator: Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej IPN w Krakowie, Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie

Wystawa „Zrzeszenie »Wolność i Niezawisłość« w służbie Niepodległej” składa się z 30 drukowanych plansz formatu 70 x 100 cm + plakaty. Ekspozycja przeznaczona jest do prezentacji wewnętrznej. Jej pierwszy wernisaż odbył się 26 września 2005 r., w Pałacu Sztuki w Krakowie. Obecnie wystawa jest udostępniana. Zainteresowanym tej w sprawie informacji udzieli pracownik Referatu Wystaw i Edukacji Historycznej OBEP IPN w Krakowie, tel. (012) 426 21 37.

2 sierpnia 1945 r. komunistyczne władze ogłosiły „amnestię” dla pozostających w konspiracji żołnierzy Armii Krajowej. Do ujawniania się wezwał (z więzienia) legendarny dowódca warszawskiego Kedywu płk Jan Mazurkiewicz „Radosław”. Działalność ta doprowadziła wkrótce do wyprowadzenia z konspiracji wielu żołnierzy Armii Krajowej, także tych, którzy podjęli działalność w Delegaturze Sił Zbrojnych. Sama Delegatura została rozwiązana przez jej dowódcę. Jednak poczucie odpowiedzialności za los kraju i osobiste losy żołnierzy skłoniło grupę oficerów z kierownictwa Delegatury do powołania nowej organizacji konspiracyjnej. Jej idea została przedstawiona i przedyskutowana na dwóch ostatnich odprawach u Delegata Sił Zbrojnych płk. Jana Rzepeckiego, w pierwszej połowie sierpnia 1945 r. W tym czasie Bolesław Srocki przygotował wstępny projekt deklaracji ideowej tej organizacji. Miała ona stopniowo zaprzestać walki zbrojnej przenosząc swoje działania na płaszczyznę polityczną. Struktury wojskowe zamierzano ograniczyć do wywiadu i kontrwywiadu oraz nielicznych oddziałów zbrojnych mających charakter samoobrony.

2 września 1945 r., w Warszawie, powołano do życia Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”. Ścisłe kierownictwo Zrzeszenia tworzyli J. Rzepecki „Ślusarczyk” (prezes), Janusz Bokszczanin (wiceprezes), Tadeusz Jachimiek „Ninka” (sekretarz generalny), Antoni Sanojca „Skaleń”, Franciszek Niepokólczycki „Halny”, Jan Szczurek-Cergowski „Sławbor”, Józef Rybicki „Maciej”. Wkrótce opublikowano w konspiracyjnej prasie, przeredagowaną przez Jana Rzepeckiego, „Deklarację Ideową WiN”. Organizacja przejęła dużą część dotychczasowych struktur podziemnych i szybko rozrosła się do ok. 20 tys. członków.

Formalnie niezależna od rządu polskiego na uchodźstwie, przekazywała na Zachód uzyskane materiały dotyczące sytuacji politycznej, gospodarczej i militarnej w kraju. Głównym celem politycznym Zrzeszenia było doprowadzenie do wolnych wyborów (zagwarantowanych przez Wielką Trójkę w Jałcie) i przekazanie struktur organizacyjnych legalnym władzom Rzeczypospolitej.

WiN z założenia miał być organizacją polityczną, a nie wojskową. Jednak trudno było w krótkim czasie zdemobilizować oddziały leśne. Ich masowe ujawnienie nie wchodziło w grę, albowiem oznaczało również dekonspirację większości lokalnych struktur konspiracyjnych, sieci łączności i kolportażu. Akcję demobilizacji oddziałów leśnych prowadzono systematycznie od chwili powstania Zrzeszenia. Najbardziej zagrożonych ludzi z Rzeszowszczyzny i lwowskiego Zgrupowania AK „Warta” (rozformowanego jeszcze decyzją Delegatury Sił Zbrojnych) przerzucono na Śląsk. W tym czasie na Lubelszczyźnie, Białostocczyźnie i we wschodniej części województwa warszawskiego operowały silne oddziały zbrojne uznające zwierzchność Zrzeszenia. Na tych terenach, pokrytych dużymi kompleksami leśnymi, zdemobilizowane wcześniej przez DSZ oddziały zostały szybko odtworzone. Wskutek siły oddziałów niepodległościowych, na tych terenach PPR okresowo przechodziła do konspiracji, a siły UB i MO nie pojawiały się poza swoimi siedzibami bez znaczącego wsparcia wojska. Sowiecka policja polityczna, NKWD, wspierana przez rodzimych komunistów z Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego od pierwszych chwil istnienia WiN-u skłaniała się ku likwidacji Zrzeszenia. Informacje uzyskane dzięki przeprowadzonej akcji ujawnieniowej pozwoliły na szybką infiltrację powstających struktur organizacji korzystającej z dotychczas istniejących kanałów łączności. Już w listopadzie 1945 r. dokonano w Łodzi aresztowań wśród członków Zarządu Głównego Zrzeszenia – Prezesa Jana Rzepeckiego i większość jego współpracowników, łącznie z szefem wywiadu i kontrwywiadu kpt. Henrykiem Żukiem.

J. Rzepecki zdecydował się na podjęcie swoistej gry z Urzędem Bezpieczeństwa i w zamian za obietnice nierepresjonowania członków Zrzeszenia zobowiązał się do ujawnienia organizacji. Wezwał także z więzienia, wzorem J. Mazurkiewicza (którego wcześniej sam skrytykował), do ujawniania się ludzi i struktur konspiracyjnych. Dotychczasowe doświadczenia w postępowaniu komunistycznej władzy z ujawniającymi się oficerami i żołnierzami AK, spowodowały, że wezwania J. Rzepeckiego większość członków „WiN-u” zbojkotowała.

Na przełomie lat 1945/1946 wybrano II Zarząd Główny. Jego Prezesem został Franciszek Niepokólczycki „Halny”. Grono jego najbliższych współpracowników tworzyli: Alojzy Kaczmarczyk „Zośka”, Edward Bzymek-Strzałkowski „Wolski”, Józef Ostafin „Chudy”, Jan Kot „Janusz”, Eugeniusz Ralski „Biały”, Wiktor Langner „Jasny”, Paweł Wieczorek-Lewandowski „Dar” i Walerian Tumanowicz „Jagodziński”. Pod ich kierownictwem zintensyfikowano działania propagandowe wymierzone w ludowe Wojsko Polskie oraz działania wywiadu i kontrwywiadu mające na celu pozyskiwanie informacji opracowywanych następnie przez Biuro Studiów i przekazywanych do rządu RP w

Londynie. Działania te były prowadzone głównie przez autonomiczną część organizacji funkcjonującą pod nazwą Brygad Wywiadowczych.

W tym czasie lokalne struktury WiN-u zawarły szereg taktycznych umów o współpracy z innymi organizacjami niepodległościowej konspiracji, a nawet z UPA o zawieszeniu broni. To ostatnie z wymienionych posunięć miało zapobiec wzajemnemu wykrwawianiu się w walkach i oszczędzić siły do walki z komunistami. Najdalej sięgnęło porozumienie zawarte na Lubelszczyźnie, w wyniku którego połączone siły UPA i WiN przeprowadziły wspólne uderzenie 28 maja 1946 r. na siedziby UB i NKWD w Hrubieszowie.

Przed referendum ludowym nasilono akcję „Odpluskwania”. Celem akcji była dezorganizacja struktur PPR i UB, a realizowaną ją poprzez ostrzeżenia dla nadgorliwych działaczy i funkcjonariuszy, czy próby ich usuwania fałszywymi doniesieniami do UB. Łudzono się, że w wyniku referendum i nadchodzących wyborów będzie możliwe wyprowadzenie Zrzeszenia z konspiracji. Nawoływania WiN-u do głosowania w referendum przeciwko dwóm pierwszym punktom i za trzecim (granice zachodnie) przyniosły spodziewane efekty, czego dowodem były rzeczywiste wyniki referendum z 30 czerwca 1946 r. Niestety oficjalnie ogłoszone wyniki odbiegały znacznie od tych oczekiwanych przez niepodległościowe podziemie.

Klęska polityki wewnętrznej Zrzeszenia doprowadziła do zmiany priorytetów organizacyjnych. Postanowiono nasilić działania informacyjne wobec opinii publicznej wolnego świata. W tym celu Wacław Lipiński opracował, uzupełniony później w krakowskim Biurze Studiów, „Memoriał do Rady Bezpieczeństwa ONZ”, przygotowano prośbę do Trybunału w Hadze, listy do prezydenta USA H. Trumana i do prezesa Kongresu Polonii Amerykańskiej, Karola Rozmarka. Dokumenty te przerzucili na Zachód emisariusze Zrzeszenia: Kazimierz Rolewicz, Wacław Bniński, Józef Maciołek i Stefan Rostworowski, którzy wyruszyli z kraju w drugiej połowie lipca 1946 r. Ich zadaniem było też zorganizowanie Delegatury Zagranicznej WiN koordynującej pomoc dla kraju i utrzymującej kontakty z władzami emigracyjnymi i rządami państw sojuszników. Delegatura Zagraniczna WiN funkcjonowała do 1953 r.

W sierpniu 1946 r. zaczęła się w seria aresztowań wśród członków II Zarządu Głównego. Jako pierwszego ujęto Edwarda Bzymkę-Strzałkowskiego. Aby uniemożliwić dalsze śledztwo próbował popełnić samobójstwo wyskakując z wysokiego piętra gmachu WUBP w Krakowie. Odratowano go i natychmiast poddano intensywnemu śledztwu. Dalsze aresztowania były tylko kwestią czasu. 22 października 1946 r. został aresztowany w Zabrze Prezes Franciszek Niepokólczycki. Aresztowanie przywódców Zrzeszenia jesienią 1946 r. nie zlikwidowało organizacji, a jedynie jej centralną strukturę kierowniczą. Próbę jej odbudowy podjął niemal natychmiast Wincenty Kwieciński „Głóg”, prezes Obszaru Centralnego. Była to zarazem potrzeba chwili, z racji zbliżających się wyborów do Sejmu.

Podobnie oceniali sytuację szefowie Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, dlatego też w

grudniu 1946 r. i na początku stycznia 1947 r. przeprowadzono kolejną serię aresztowań wśród działaczy WiN-u i współpracujących z nim organizacji. 6 grudnia 1946 r. aresztowano Adama Obarskiego z Niezależnej PPS, później kierującą wywiadem III Zarządu Głównego Halinę Sosnowską. 5 stycznia z kolei ujęto W. Kwiecińskiego. Sukcesem dla funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa zakończyła się również próba ujęcia jego dwóch zastępców – Stanisława Sędziaka (4 stycznia 1947 r.) i Kazimierza Czarnockiego. Ponadto aresztowano również Wacława Lipińskiego ze Stronnictwa Niezawisłości Narodowej i Włodzimierza Marszewskiego ze Stronnictwa Narodowego.

4 stycznia 1947 r. rozpoczął się w Warszawie proces I Zarządu Głównego. Wyrok zapadł 3 lutego 1947 r.

Przeprowadzone w atmosferze terroru wybory 19 stycznia 1947 r. zostały przez komunistów sfalszowane i tym sposobem uzyskali oni pełnię władzy w Polsce. Zachodnie demokracje nie zdobyły się na odrzucenie ich wyników. W tej sytuacji komuniści ogłosili 22 lutego 1947 r. kolejną „amnestię”. Ponad dwadzieścia tysięcy członków Zrzeszenia WiN pozostających dotychczas w konspiracji ujawniło się za zgodą swoich przełożonych. Pozwoliło to funkcjonariuszom Urzędu Bezpieczeństwa znacznie poszerzyć swoją wiedzę o strukturach konspiracyjnych, a także o ludziach z kierownictwa organizacji ciągle pozostających w podziemiu.

Jeszcze w styczniu 1947 r. prezes Obszaru Południowego Łukasz Ciepliński z grupą swoich współpracowników (Adamem Lazarowiczem, Mieczysławem Kawalcem, Ludwikiem Kubikiem, Józefem Rzepką, Franciszkiem Błazejem) podjął decyzję o powołaniu IV Zarządu Głównego i kontynuowaniu działalności organizacyjnej. Żaden z nich nie miał już złudzeń co do wybuchu III wojny światowej, ale uważano, że ci którzy pozostali w konspiracji, pomimo amnestii muszą mieć sprawdzone kierownictwo, gdyż w przeciwnym wypadku staną się ofiarami prowokacji przygotowanej przez NKWD. Pomimo załamania się nastrojów społecznych i ogromnego nasilenia terroru UB w okresie likwidacji PSL-u i PPS-u Ł. Cieplińskiemu udało się w pewnym stopniu odbudować struktury WiN-u. Rozwinięto działalność wywiadowczą przeciwko jednostkom sowieckim stacjonującym na ziemiach polskich. Prowadzono wywiad polityczny gromadząc informacje o działalności partii i stronnictw politycznych w Kraju oraz o stosunkach Polski z sąsiednimi państwami. W ramach działalności kontrwywiadowczej wprowadzono swoich ludzi do struktur Urzędu Bezpieczeństwa i PPR. W czerwcu 1947 r. z Zachodu dotarł do kraju kurier Jerzy Woźniak wiozący nowe szyfry ułatwiające kontakt z Delegaturą Zagraniczną, rozbudowaną do tego stopnia, że obok centrali w Monachium miała swoje placówki w Paryżu, Londynie, Sztokholmie, Rzymie i w USA. Kilka miesięcy później, 11 sierpnia 1947 r., rozpoczął się pokazowy proces II Zarządu Głównego i grupy działaczy Polskiego Stronnictwa Ludowego. Niemal miesiąc później, 10 września 1947 r. Wojskowy Sąd Rejonowy w Krakowie ogłosił wyrok. F. Niepokólczyckiego i jego najbliższych współpracowników skazano na karę śmierci. Pozostałych na długoletnie więzienie.

W drugiej połowie 1947 r. UB przeprowadziło masowe aresztowania wśród byłych żołnierzy AK. UB udało się aresztować między innymi dowódców oddziałów - Jana Totha „Mewę” (aresztowany 17 lipca 1947 r., stracony 24 czerwca 1949 r.), mjr Hieronima Dekutowskiego „Zaporę” (zatrzymany 16 września 1947 r., stracony 7 marca 1949 r.). Brutalnie postępowanie z aresztowanymi, przy równoczesnym stosowaniu nielegalnych metod śledczych pozwoliło funkcjonariuszom UB uzyskać dane dotyczące osób podtrzymujących system łączności podziemia. Zatrzymywano kolejnych łączników, starając się w czasie śledztwa uzyskać dalsze informacje, by dotrzeć do IV Zarządu Głównego WiN, o istnieniu którego komuniści wiedzieli. W końcu zdołano aresztować ludzi bezpośrednio związanych z Zarządem. To zapoczątkowało ostateczną likwidację Zrzeszenia. W końcu września 1947 r. rozpoczęła się następna fala aresztowań w strukturach kierowniczych WiN-u. 27 listopada 1947 r. w Zabrze ujęto Ł. Cieplińskiego, a 1 lutego 1948 r. w Poroninie ostatniego z grupy - M. Kawalca. W trakcie wyczerpującego śledztwa nakłoniono do współpracy aresztowanego 27 stycznia 1948 r. Stefana Sieńkę (szefa Biura Studiów IV Zarządu) i wykorzystano go do wprowadzenia do organizacji agentów. Uwiarygodnieni przez S. Sieńkę, weszli w struktury Zrzeszenia, tworząc tzw. V Komendę WiN-u. Pozwoliło to UB przez następne cztery lata kontrolować działalność dziesiątków osób wciągniętych do tej „konspiracji”, nieświadomych rzeczywistej roli V Komendy WiN-u i gry w ramach operacji prowadzonej przez UB pod kryptonimem „Cezary”. W rezultacie większość struktur Zrzeszenia została rozpracowanych i przystąpiono do likwidacji jego oddziałów zbrojnych. Jednym z pierwszych był oddział kpt. Zygmunta Brońskiego „Uskoka”, poległego 29 maja 1949 r.

Od 5 do 14 października 1950 r., po okrutnym śledztwie zorganizowano w Warszawie pokazowy proces osób z ostatniego faktycznego Zarządu Głównego WiN-u. Przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Warszawie stanął między innymi Ł. Ciepliński. Razem z innymi sześcioma sądzonymi został skazany na karę śmierci (wyrok wykonano 1 marca 1951 r. w więzieniu na Mokotowie); jedną osobę skazano na dożywotnie więzienie, a wobec dwóch sądzonych w tym procesie kobiet orzeczono karę kilkunastoletniego pozbawienia wolności.

Historia Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” miała się zakończyć w grudniu 1952 r., kiedy to Urząd Bezpieczeństwa Publicznego ujawnił swoją inspirującą rolę w V Komendzie WiN-u, w ramach prowadzonej Operacji „Cezary”. W rzeczywistości resztki oddziałów zbrojnych wywodzących się ze Zrzeszenia WiN przetrwały dłużej. Mjr Jan Tabortowski „Bruzda” zginął 23 sierpnia 1954 r., a ostatni z żołnierzy oddziału „Uskoka”, Józef Franczak „Lalek”, poległ 21 października 1963 r.!

Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość, jako stowarzyszenie społeczno-kombatanckie, reaktywowano w 1999 r.

Ekspozycja ma na celu przybliżenie historii Zrzeszenia. W sposób symboliczny zaprezentowano w niej struktury i działalność organizacji. Przedstawiono działaczy czterech Zarządów Głównych WiN i Delegatury Zagranicznej. Ukazano działalność propagandową,

zbrojną, wywiadowczą i samoobronę. Osobne plansze poświęcono zagadnieniu represji, infiltracji i likwidacji WiN przez komunistyczny aparat represji i władzy.

WYSTAWA ONLINE

-